

УДК 330.322:338.439 (477)

Носирєв О.О.

*кандидат географічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОГО ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У дослідженні розглянуто сучасні підходи щодо підвищення ефективності інноваційного розвитку в промисловості України, визначено особливості існуючої інноваційної промислової політики. Підкреслено, що орієнтація держави на підтримку інноваційної промислової політики, формування відповідних їй програм і нормативних документів повинні стати базою для забезпечення гранично високих темпів інноваційного розвитку країни. Зроблено наголос на необхідності інтенсифікації державної підтримки інноваційної моделі розвитку промисловості як на загальнодержавному, так й на регіональних рівнях.

Ключові слова: інновації, регіональний розвиток, державна підтримка промисловості, конкурентні переваги, інноваційний кластер.

Носырев А.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННОГО ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены современные подходы к повышению эффективности инновационного развития промышленности Украины, определены особенности существующей инновационной промышленной политики. Подчеркнуто, что ориентация государства на поддержку инновационной промышленной политики, формирование соответствующих ей программ и нормативных документов должны стать базой для обеспечения предельно высоких темпов инновационного развития государства. Поставлен акцент на необходимости интенсификации государственной поддержки инновационной модели развития промышленности как на общегосударственном, так и на региональных уровнях.

Ключевые слова: инновации, региональное развитие, государственная поддержка промышленности, конкурентные преимущества, инновационный кластер.

Nosyriev O.O. STATE SUPPORT INNOVATIVE INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

In the article the modern approaches to improve the efficiency of innovative development of Ukrainian industry, defined features of the existing innovative industrial policy. Stressed that the orientation of the state to support innovative industrial policy, the formation of the corresponding programs and regulations should become the basis for the extremely high rates of innovation development of the state. Put emphasis on the need to intensify the state support of innovative models of industrial development at both the national and regional levels.

Keywords: innovation, regional development, state support for industry, competitive advantage, innovative clusters.

Постановка проблеми. Збереження існуючої моделі розвитку промислового сектору України з орієнтацією на низькотехнологічне виробництво та експорт може призвести до подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн та зниження конкурентних позицій національної економіки. Тому пріоритетним завданням державної політики на сучасному етапі є здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем промислового розвитку та методологічно-методичних основ формування механізму управління ним є предметом наукових пошуків вітчизняної економічної науки. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств є об'єктом дослідження багатьох науковців, серед них Барташевська Ю.М., Носова Н. І., Кузьмін Д.О., Сараєва І.М., Осауленко О.Г. та інші. Вони у своїх працях досліджували розвиток промисловості, зокрема галузей, що мають важливе значення для економічного зростання країни – машинобудування, металургія та легка промисловість. Також, згадані вище вчені наголошували на головних проблемах вітчизняних промислових підприємств основними з яких є низька фінансова забезпеченість та недостатня державна

підтримка. Розробки засад державної підтримки інноваційної діяльності та економічних основ управління інноваційними процесами знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців, як Геєць В.М., Дорогунцов С.І., Кузьменко Л.М., Луцків В.І. та ін. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики також внесли вітчизняні вчені: Амоша О.І., Беленький П.Ю., Бойко Є.І., Геєць В.М., Герасимчук М.С., Данилишин Б.М., Долішній М.І та ін. Однак, враховуючи всю цінність наукового внеску багатьох вчених, на сьогодні існує ряд нерозв'язаних проблем теоретичного та методологічного характеру, пов'язаних із виявленням принципів і чинників стійкого функціонування й розвитку інноваційної активності промислових підприємств; відсутністю єдиної концепції, що комплексно пов'язує різні види й чинники інноваційного розвитку; практичною неопрацьованістю методів державної підтримки інноваційної діяльності галузей промисловості.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка рекомендації щодо інтенсифікації державної підтримки інноваційної складової промислової політики в Україні, що забезпечує стійкий розвиток підприємств, галузі та економіки в цілому; визначення чинників, що впливають на стійкий розвиток промисловості та обґрунтування основних особливостей промислової політики для прискорення розвитку промисловості через інноваційний шлях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційне забезпечення інноваційного розвитку промисловості України на сьогодні здійснюється повільними темпами: в Україні досі не сформовано цілісної наці-

ональної інноваційної системи, яка б забезпечувала стабільний інноваційний розвиток у промисловості. Реалізації ключових напрямів інноваційного розвитку, визначених у низці законодавчих та нормативно-правових документів у сфері інноваційного розвитку, перешкоджають неузгодженість та фрагментарність державної політики; недостатнє фінансування відповідних державних програм, наукової та науково-технічної діяльності в Україні; відсутність організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; відсутність ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю та коригування інноваційної політики.

Збереження існуючої моделі розвитку промислового сектору України з орієнтацією на низькотехнологічні виробництва та експорт може призвести до подальшого нарощування технологічного відставання від розвинених країн та зниження конкурентних позицій національної економіки. Тому пріоритетним завданням державної політики на сучасному етапі є здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості [1].

Державна політика підтримки розвитку промислових кластерів повинна полягати:

- у розробці та затвердженні законодавчої та нормативно-правової бази;
- у сприянні розвитку інноваційної інфраструктури, створенні або призначенні організацій, відповідальних за реалізацію кластерної політики держави;
- у розробці ефективних механізмів взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади, у т. ч. через систему електронного урядування та створення онлайн-послуг;
- у здійсненні досліджень перспектив розвитку кластерів та розробленні на їхній основі кластерних програм та системи оцінювання результатів функціонування кластерів.

Інноваційний кластер – це цілісна система підприємств та організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюг від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції [2]. На сьогодні особливості розвитку кластерів в Україні є орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості – легку промисловість, будівництво, АПК, металургію, тоді як пріоритетом європейських країн є розвиток насамперед високотехнологічних інноваційних кластерів у галузях машинобудування, біофармацевтики, електроніки. Спрямованість на високотехнологічні та наукоємні виробництва мають кластерні ініціативи у Туреччині, Болгарії та РФ. Зокрема, прикладом кластерної ініціативи з активною участю держави у РФ є проєкт створення науково-технологічного комплексу з розробки та комерціалізації нових технологій у Сколково, який має стати своєрідним аналогом Силіконової долини у США [3].

Важкий фінансовий стан промислових підприємств (близько половини з них є збитковими) унеможливує оновлення основних виробничих фондів, які зношені майже наполовину. Частка застарілого устаткування у деяких галузях промисловості становить 60–70%. У промисловості переважають відсталі технології, які призводять до високого рівня споживання

матеріалів та енергоресурсів, яке у 4-5 разів є вищим, ніж у розвинених країнах. Зокрема, устаткування в машинобудуванні, яке традиційно покликано бути потужним двигуном інноваційних процесів у всіх галузях національного господарства, оновлюється досить повільно. Масштаби застосування ефективних розробок у виробництві вітчизняних промислових підприємств є дуже низькими, про що свідчить співвідношення між обсягами витрат на науково-технічну діяльність та використанням результатів цього впровадження, трансформованих в інновації, у виробництво: в Україні воно становить лише 1:1,06, в той час як за кордоном таке співвідношення становить 1:10.

Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий й такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів в країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії. Зважаючи на структуру фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств, потрібно зазначити, що наша держава не приділяє цьому питанню належної уваги. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були й залишаються власні кошти підприємств, обсяг яких у 2012 р. становив 7,3 млрд. грн. (63,9% у загальному обсязі фінансування технологічних інновацій). Проте цього недостатньо для впровадження радикальних та довготермінових інноваційних проєктів. Згідно зі статистичними даними, наймасштабіше скорочення фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за період 2008–2012 рр. відбулося у 2009 р. і скоротилося на 33,7% порівняно з 2008 р., що пояснюється загальнооекономічною кризою. Зменшення фінансування інноваційної діяльності підприємств промисловості відбулося за рахунок як власних коштів (на 28,8% у 2009 р. проти 2008 р.), так й кредитних ресурсів (на 76,7% у 2009 р. проти 2008 р.). Низькі обсяги фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2010 р. зросли лише на 1,2% проти 2009 р. та становили 8045,5 млн. грн. Проте вже у 2011 р. фінансування збільшилось майже вдвічі проти 2010 р. і сягало 14333,9 млн. грн. [4].

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України 2008-2012 рр.

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2008	11994,2	7264	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6

Джерело: [4]

Беручи до уваги те, що джерелом власних коштів, які спрямовуються на інноваційну діяльність є прибутки, а більшість вітчизняних промислових підприємств працює збитково, зрозуміло стає негативний тренд їх інноваційної активності. Ті ж підприємства, що отримують прибуток, не поспішають вкладати його в інновації тому, що інноваційна діяльність є більш ризикованою, порівняно з іншими видами діяльності.

В галузевому розрізі найвищий інноваційний потенціал міститься у машинобудуванні, харчовій, хімічній та нафтохімічній галузях, які мають найбільші частки інноваційно-активних підприємств та є лідерами

ми за освоєнням виробництва інноваційної продукції та впровадженням нових технологічних процесів. Це пояснюється, насамперед, історично високим науковим потенціалом цих галузей, наявністю кваліфікованих кадрів, вищим порівняно з іншими галузями рівнем витрат на інноваційну діяльність. Водночас, підприємства промисловості недостатньо використовують потенціал впровадження нетехнологічних інновацій, насамперед організаційних та маркетингових, які є важливими складовими розвитку інноваційних мережових структур. Це свідчить про недостатню увагу промислових підприємств до впровадження сучасних методів корпоративного управління та вироблення комплексних стратегій управління бізнесом.

Основні фактори, які стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств, насамперед, були вартісні, а саме: нестача власних коштів (80,1% обстежених підприємств). Майже однаковою мірою заважали впроваджувати передові промислові технології такі чинники, як великі витрати на нововведення (55,5%), недостатня фінансова підтримка держави (53,7%), високий економічний ризик (41%), тривалий термін окупності нововведень (38,7%) [5].

Світовий досвід свідчить, що частка держави у фінансуванні інноваційних та науково-технічних робіт в промисловості є вагомим та поступається лише приватному сектору. У 2010 р. частка держави в обсязі фінансування науково-дослідних робіт в промисловості у Франції становила 39,7%, Великій Британії – 32,1%, Чехії – 39,9%. У Польщі та Литві цей показник становив відповідно 60,9% і 47,5% й перевищував частку фінансування таких робіт приватним сектором [5].

Одним з найефективніших засобів підвищення інноваційної активності у промисловості є застосування кластерного підходу організації промислового

виробництва. В Україні є всі передумови для розвитку інноваційних кластерів у високотехнологічних секторах, тоді як на сьогодні простежується орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості – легку промисловість, будівництво, АПК, металургію. Реалізації кластерної моделі розвитку у промисловості України перешкоджають відсутність законодавчої та нормативно-правової бази для розвитку кластерів; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; відсутність ефективних механізмів взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади.

Механізми кластерної політики для підвищення інноваційного потенціалу промисловості активно використовуються багатьма розвиненими країнами світу. Так, кластерна політика є важливою складовою національних стратегій розвитку Німеччини, Данії, Норвегії та Фінляндії, які є лідерами інноваційного розвитку у Європі [6]. Згідно з дослідженнями датських експертів, компанії, які стають учасниками кластерів, мають вчетверо більше можливостей підвищити інноваційну активність, ніж ті, що розвиваються поза рамками мережових об'єднань [7], відіграючи таким чином роль точок інноваційного зростання в економіці країни.

Україні належить до держав, які використовують системні економічні інструменти державного впливу, що відповідають обраному стратегічному економічному курсу. Стратегічна необхідність збереження і нарощування інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості диктує доцільність запровадження системи заходів щодо інноваційного розвитку галузей промисловості з урахуванням їхніх особливостей та необхідності стимулювання структурної перебудови промисловості.

Стримуючим фактором щодо створення нових та збереження існуючих робочих місць у промисловості є відсутність власних коштів на підприємствах області внаслідок низької завантаженості їхніх потужностей, зокрема, у стратегічно важливих та високотехнологічних галузях, зменшення кредитних ресурсів та інвестицій внаслідок обмежень діяльності промислових підприємств регіону.

Водночас, підприємства промисловості недостатньо використовують потенціал впровадження нетехнологічних інновацій, насамперед організаційних та маркетингових, які є важливими складовими розвитку інноваційних мережових структур. Це свідчить про недостатню увагу промислових підприємств до впровадження сучасних методів корпоративного управління та вироблення комплексних стратегій управління бізнесом [8].

Серед основних причин гальмування інноваційної діяльності підприємств також називають проблему формування оптимальної структури джерел фінансування. Проблема фінансового забезпечення інноваційної діяльності, зокрема формування оптимальної структури джерел фінансування, пов'язана з необхідністю здійснення кардинальних змін в інвестиційній, інноваційній та науково-технологічній політиці держави. Це

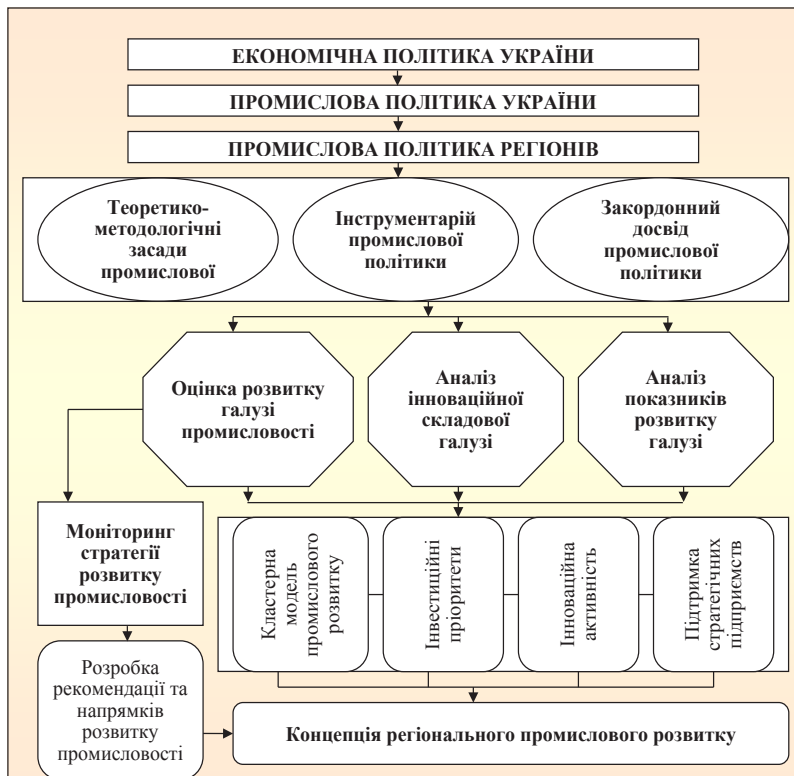

Рис. 1. Концепція функціонування державної підтримки промислового розвитку

Узагальнено автором

питання викликає значну зацікавленість з боку сучасних науковців, зокрема аналізуються питання можливості залучення іноземних інвестицій, розвитку вітчизняної сфери банківського кредитування інноваційної діяльності в Україні. Але системні зрушення у державній науково-технологічній та інноваційній політиці потребують певний час для їх здійснення.

Державне регулювання інноваційного розвитку промисловості має здійснюватися шляхом удосконалення інноваційної політики у промисловості; стимулювання впровадження інновацій у виробничі процеси промислових підприємств; розвитку механізмів фінансової підтримки впровадження інновацій; збалансування розвитку секторів науки та зміцнення зв'язків між ними; підвищення якості міжнародного трансферу технологій у промисловість; сприяння комерціалізації науково-дослідних розробок; розвитку організаційно-правових форм інноваційної діяльності, зокрема, територіально-виробничих та наукових комплексів. Загальну схему концепції функціонування державної підтримки промислового розвитку узагальнено на рис. 1.

Слід зазначити, що за умови запровадження механізму стимулювання розвитку промисловості до конкретних територій необхідно враховувати специфіку територіальної організації промислового виробництва та особливості спеціалізації досліджуваних територій.

Підвищення інноваційного потенціалу промисловості України має відбуватись такими шляхами:

- поглиблення і розширення напрямів міждержавного кооперування для повнішого використання виробничого, інноваційного та науково-технологічного потенціалу промисловості;

- оновлення основних засобів промисловості сучасними зразками обладнання та устаткування;

- збільшення притоку інвестицій задля проведення технічної модернізації, розгортання виробництва нових видів інноваційної продукції, здійснення НДДКР;

- створення потужних інтегрованих національних науково-виробничих об'єднань, здатних концентрувати ресурси на розробці перспективних зразків техніки, забезпечувати високу ефективність використання таких ресурсів та спроможних інтегруватись у світові ланки з виробництва та збуту інноваційних товарів;

- активне створення (та заохочення вже створених) технопарків, технологічних інкубаторів на базі провідних освітніх та науково-дослідних установ;

- забезпечення дієвого механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці, приведення системи підготовки технічних та наукових фахівців у відповідність з потребами роботодавців, сприяння стажуванню випускників професійно-технічних училищ і технікумів.

Вітчизняні підприємства відчувають суттєву нестачу власних фінансових ресурсів, які потрібні для забезпечення інноваційного розвитку, а також існує значна кількість перешкод щодо зовнішніх джерел фінансування. Вихід з кризового стану та переорієнтація економіки на сталий розвиток є можливими лише за умови здійснення низки значних економічних перетворень та створення нового спектру організаційно-економічних і інституціональних рішень. На рівні держави інноваційна політика має стимулювати інноваційний розвиток промислових підприємств та підтримувати впровадження інновацій, що забезпечить розвиток економіки країни в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних умовах центральної складової промислової політики кожної країни є інноваційна концепція, здатна за-

безпечити формування нового технологічного ядра в економіці. Головним її напрямом повинна бути реалізація пріоритетних проектів розвитку на основі кластерної моделі виробництва. Україна має значний потенціал для кластеризації як в області високих технологій, так і в традиційних напрямках. Необхідно забезпечити фінансову підтримку кластерних ініціатив з боку держави. Як свідчить світовий досвід, при формуванні інноваційних кластерів держава бере на себе приблизно третину фінансування кластерних ініціатив (за рахунок національного і місцевого бюджетів). Реалізація національної промислової політики має здійснюватися шляхом реконструювання механізму відтворення та механізму управління як на загальнодержавному, так й на регіональних рівнях. Дія механізму відтворення спрямована на вирішення конкретних проблем розвитку промисловості, зумовлених високим ступенем зношеності основних фондів, високою фондомісткістю і технологічною відсталістю виробництва, недостатністю оборотних та інвестиційних коштів, низьким рівнем якості продукції і продуктивності праці, неефективністю кадрового відтворення. Слід розвивати механізм управління у векторі регуляторно-стимулюючого характеру і орієнтації на створення умов для ефективного розвитку вітчизняної промисловості та підвищення рівня її конкурентоспроможності. Ефективність розбудови інноваційної інфраструктури та створення інноваційних кластерів значним чином залежить від налагодження ефективних механізмів взаємодії промислових підприємств, науково-дослідних, освітніх організацій та органів державної влади. Наразі в Україні зберігаються глибокий розрив між виробництвом, наукою та освітою та низька ефективність технологічного обміну. Орієнтація держави на підтримку інноваційної промислової політики, формування відповідних їй програм і нормативних документів повинні стати базою для забезпечення гранично високих темпів інноваційного розвитку країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Луциків І.В. Інноваційна діяльність в Україні: реалії сьогодення та перспективи розвитку [Текст] / І.В. Луциків // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4(18). – С. 23–26.
2. Шовкалюк В. С. Кластери та інноваційний розвиток України / Створення та функціонування інноваційних кластерів. Інформаційно-аналітичні матеріали Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/images/stories/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf 18.01.2014 р. Загол. з екрану.
3. Теоретичні засади регіональної промислової політики [Текст]: монографія / К.І. Ткач; наук. ред. Б.В. Буркинський. – Одеса: Астропринт, 2008. – 280 с.
4. Наука та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ni/ind_rik/ind_u/2013.html 18.01.2014. Загол. з екрану.
5. Нежиборець В.І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки [Текст] / В.І. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 5. – С. 48–54.
6. Технологічна модернізація промисловості України [Текст] / за ред. д.е.н. Л. І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – 472 с.
7. Мазур О.А. Технологічні парки. Світовий та український досвід [Текст] / О.А. Мазур, В.С. Шовкалюк. – К.: Вид-во "Прок-бизнес", 2009. – 70 с.
8. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України «Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України». Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069> 20.01.2014 р. Загол. з екрану.